

2. AZ ALKOTMÁNYOS KISEBBSÉGDEFINÍCIÓ MINT FOGALMI SINE QUA NON

Konkrét kisebbségi jogi intézmények vizsgálatakor számos alapkérdés, megközelítési pont kiált pontosításért. Egyaránt fontos kíváncsúság az elemzés koncepcionális alapjainak és a jogintézmény az alkotmányos rendszerben betöltött helyének szabatos megvilágítása. A legtöbb, a teljesség valamelyes igényével íródott munka kitér például a vizsgált kisebbségi jogok individuális vagy kollektív természetére (illetve a kollektív joggyakorlás dogmatikai megalapozására), az adott alkotmányi környezet átfogó, célirányos bemutatására, vagy legalábbis elvégzi a rokonítható intézmények vizsgálatát.

Választott témánk, a kisebbségi parlamenti képviselet egyes megoldásainak érdemi elemzésekor például fontos megvizsgálni, hogy a jogrendszer mely egyéb esetekben fűz következményeket az egyén kisebbségi létéhez (identitásához), azaz mi az etnicitás alkotmányos elismerésének keretrendszere. Kézenfekvő példa az etnikai alapú antidiszkriminációs, a hátrányos megkülönböztetést tiltó szabályrendszer; kevésbé evidens ugyanakkor mondjuk a szólásszabadság (etnikai csoport alapon meghatározott) korlátozása például a „közösség elleni izgatás” kriminalizálásának esetében.

Koncepcionálisan nehezen figyelmen kívül hagyható összefüggés van ugyanis a különböző pozitív diszkriminációs tartalmú intézkedések-intézmények alkotmányos elfogadhatóságának mértéke és az etnicitásnak általában a jogban betöltött, illetve elfogadott szerepe között. Az etnikai-nemzetiségi alapon kalibrált egyensúly- vagy kvótarendszer egyes elemei ugyanis általában nehezen értelmezhetőek önmagukban. Más lesz a német föderalizmus által az egyes *landok*¹

¹ Szövetségi tartományok.

polgárai számára alkotmányosan meghatározott közalkalmazotti-köz-tisztviselői kvóta,² mint például az 1994-es dagesztáni alkotmány azon, tartalmilag szintén föderalistának mondható előírása, amely szerint a legmagasabb végrehajtó hatalmi pozíciót jelentő poszt, az állami tanács elnöksége rotációs alapon felváltva illeti meg a tizen-négy taxatív felsorolt etnikai csoportot (illetve annak vezetőit).³

A bevezetőben említett módon, számos fontos elemzési szempont figyelmen kívül hagyásával, a kérdést mindössze egyetlen nézőpont-ból elemezvén, alapvetően két csoportra osztva fogom megvizsgálni az etnikai alapon meghatározható csoportok, illetve csoportok tagjainak nyújtott kedvezmények rendszerét. A klasszikus nyugati (európai és észak-amerikai) faji-nemzetiségi-etnikai preferenciális elbánás modelljét fogom szembesíteni a gyarmati sorból szabadult, vagy egyéb történelmi specifikumok által meghatározott őslakos (native and indigenous), vagy indiai kasztcsoporthoz tartozók vonatkozásában alkalmazott preferenciális intézményrendszerekkel.

Álláspontom szerint a származás alapján biztosított, csoport alapú pozitív diszkriminációs eljárások, jogi rezsimek e két típusa különíthető el. Az első típusban mind az alkalmazott bírói tesztek és egyenlőségfilozófiák, mind pedig a megengedett preferenciális eljárás mértékében és jogági megjelenésében meglehetősen kaotikus képet látunk. Ezzel szemben a bennszülött vagy őslakos csoport kedvezményezett jogi státusa kapcsán felmerülő alkotmányos és politikai kérdések igencsak különböznek a fentitől. Az őslakos indián csoportok preferenciális elbánásában felvetődő alkotmányos kérdések többnyire a törzsek és a modern állam közötti szerződéses kötelezettségvállalások jogi természetére, az őslakos és az állami jog ütközésére vagy az őslakos státus (aboriginal title) egyes konkrét problematikájára vonatkoznak.⁴ A két modell összehasonlítása lehetővé teszi fontos következtetések levonását.

² Lásd a Grundgesetz 36. § (1) bekezdését.

³ Dagesztán (a régióban nem egyedülálló) sajátossága, hogy a politikai elit lényegében azonos az egyes klánok vezetőivel. Bővebben, különösen a Dragin Magomedali Magomedov központosító politikájáról lásd. Nabi Abdullaev: Letter from Dagestan: An Easy Sell, Transition Online, 2001.

⁴ Az utóbbira példa a nemi egyenlőség alkotmányi kívánalma és a törzsi szabályok konfliktusa.

2.1. INTÉZMÉNYI VAGY SUI GENERIS CSOPORTVÉDELEM

Elemzésünk szempontjából a két modell közötti leglényegesebb különbség a kedvezmények igénybevételére jogosult egyén csoport-hovatartozása. Amint alább majd láthatjuk, a „nyugati” modell, igaz, számos ellentmondástól terhesen, de alapvetően a kisebbségi identitás szabad választásán nyugszik. Ezzel ellentétben az „őslakos”-modell egy merev, többnyire prekonstituált feltételrendszerre épül, ahol az egyén szabad identitásvállalása csak egy irányban biztosított: megszakíthatja azonosulását a kedvezményezett csoporttal, és (ugyan a kedvezményektől elesvén) magát például inuit indián helyett egyszerűen kanadai vagy amerikai állampolgárnak vallhatja. Az utóbbi modell esetében tehát a „pozitív etnikai család” lehetősége kizárt. A törzsi vagy kaszthovatartozás kérdése tehát a „nyugati” világtól gyökeresen eltérő adminisztratív és jogszociológiai környezetben merül fel.

Márpedig elemzésem középpontjában a választójogi pozitív diszkriminációs intézkedések során nagy jelentőséget kapó, a preferenciális intézkedés igénybevétele céljából létrejövő kisebbségi identifikáció áll. Értékelésem szerint az „etnikai család” koncepcionális lehetősége a „nyugati” kisebbségvédelmi intézményrendszer alapproblémája. Álláspontom szerint valamennyi preferenciális intézmény mögött meghúzódik a veszterhes „ki a kedvezményezett?” kérdés, és a „nyugati” világban dogmatikai értelemben kvázi-alapjogi csoportvédelem és csoportkedvezmények helyett helyesebb fragmentált jogági kedvezményekről beszélni.

Megítélésem szerint tehát például az európai értelemben vett kisebbségvédelem nem sui generis csoportvédelem, csak a sokrétű kedvezmények összessége. A kisebbségi identitás nem jelent koherens, dogmatikailag kimunkált státust, nincs többről szó mint egyes speciális jogági szabályok alapján bizonyos esetekben, ad hoc módon, *többek között* a (nemzeti-etnikai-faji) származás alapján meghatározható személyek számára nyújtott egyedi jogvédelmi és kedvezményes szabályok összességéről. Ezzel ellentétben az „őslakos-jog” valós sui generis csoportjogot jelent, és éppen a személyes csoportidentifikáció nem érzelmi-intellektuális beágyazottsága, hanem valódi, kvázi-feudális státusjogként adminisztratív esz-

közökkel meghatározott feltételrendszere miatt nem hordozza a visszaélés veszélyét.

A „nyugati” kisebbségvédelmi modell ezzel szemben az említett módon széttagolt, jogáganként változó mértékű és tartalmú preferenciális elbánást, kiemelt védelmet jelent. Az amerikai legfelsőbb bíróság például igencsak diffúz, ellentmondásoktól terhes dogmatikai rendszert épített fel a pozitív diszkrimináció (affirmative action) kérdéskörében. A felsőoktatási kvótákat például az oktatás mint sajátos objektiváció belső törvényeire való hivatkozással, a változatos hallgatói kar szakmai előnyeire való tekintettel⁵ tartotta elfogadhatónak. A más jogágakban, jogterületeken megengedett preferenciális eljárások, mondjuk a kisebbségek számára biztosított foglalkoztatási kvóták pedig nem sokban különböznek egyéb, szociálpolitikai szempontból kedvezményezett csoportoknak nyújtott kedvezményektől. Az általános szabály alól ugyanis szinte mindig van kivételt engedő speciális norma. Gondoljunk csak például a nagycsaládosoknak vagy háborús veteránoknak nyújtott adókedvezményekre, az országgyűlési képviselői mentelmi jogra, a rendvédelmi szervek tagjait megillető speciális büntetőjogi védelemre vagy a gyermekekre vonatkozó szabályokra. Az utóbbi csoportoknál azonban a jog minden különösebb probléma nélkül képes a preferenciális elbánás alanyaként szolgáló csoport (és közvetve az egyén) meghatározására.

A kisebbségi pozitív diszkriminációs jogviták talán legfogósabb kérdése, hogy amíg mind a jogalkotó, mind pedig a bíróság azonosulni kíván a materiális egyenlőség elvével, addig az egyes kedvezmények igénybevételét nemigen hajlandók a csoport-hovatartozás egyszerű függvényében biztosítani. Az identitás szabad vállalásán alapuló kisebbségfogalom ugyanis veszélyesen bizonytalanná és tággá teszi a kedvezményjogosultság feltételeit. Ezért kényszerülnek például a bíróságok az amerikai felsőoktatási diverzitáshoz hasonló dogmatikai kiskapuk megnyitására.

Megtévesztő dolog tehát kisebbségi csoportjogokról beszélni, ha nem tudjuk az intézményekben kedvezményezett kisebbséget dogmatikailag elhatárolni az állampolgárok egyéb, szintén bizonyos

⁵ Lásd például a talán legfontosabb vonatkozó döntést: Regents of University of California v. Bakke (438 US 265, 1978)

kedvezmények igénybevételére feljogosított csoportjaitól. Még abban az esetben is, ha (amint például a magyar kisebbségi törvény alfejezeti beosztásához hasonlóan) bizonyos jogok kétségtelenül (csak) kollektív formában vehetők igénybe. Ugyanis még ha a csoport is a jogok alanya, az esetek túlnyomó többségében (eltekintve mondjuk az országos kisebbségi önkormányzat véleményezési jogától) mégiscsak a bizonytalanul meghatározott egyén lesz a kedvezmények letéteményese.

A fenti problematika világosan megmutatkozik a pozitív diszkrimináció említetten nem koherens alkotmányjogi megítélésében. Amíg bizonyos jogági szabályok elbírják az etnikai alapú kedvezménybiztosítást, másutt a jogalkotó és a bíróságok lényegesen óvatosabban közelítenek a kérdéshez. Nemeszser egyazon jogterületen belül is igen eltérő döntések és indokolások születtek. Amerikában például a munkaviszony preferenciális létesítése és megszüntetése esetén alkalmazott eltérő standardot a legfelsőbb bíróság.⁶ Témánk, a választójog például egyértelműen azon területek közé tartozik, ahol a sui generis kisebbségi parlamenti képviselő kérdéséről (Európa) a faji alapon kialakított választókerzet megvonásáig (USA) igencsak visszafogott jogalkotói és alkotmánybíróági attitűdöt látunk.⁷

A következőkben vegyük tehát górcső alá a kisebbségi csoport-hovatartozás külső- (nemzetközi) és (hangsúlyosabban) belső jogi meghatározásának problematikáját.⁸

⁶ Lásd például *Wygant v. Jackson Board of Education* (476 US 267, 1986). Amíg a foglalkoztatásnál bizonyos körülmények között megengedhetőnek találta a faji alapú preferenciális elbánást, a munkaviszony megszüntetésekor alkalmazott kvóták (tehát a kisebbségi munkavállalóknak a többség hátrányára való, a munkaerőpiaci viszonyoktól független továbbfoglalkoztatása) fennakadtak az alkotmányosság rostáján.

⁷ Minél nyíltabban faji-etnikai alapú az egyes választójogi intézkedéscsomag, annál nagyobb ellenérzés található az alkotmányos alapjogi ítélkezésben. Általánosságban, az áttételesebb, az alkotmányjog szűken értelmezett határain kívül álló megoldások (például a pártlisták közjogon kívül eső kvótái) nagyobb eséllyel jutnak át az alkotmányosság szűrőjén.

⁸ E helyütt a vizsgálat nem terjed ki annak a tulajdonképpeni axiómának a koncepcionális következményeire, miszerint egyes jogok kollektívák által való gyakorlása (például vallásgyakorlás, sztrájkjog stb.) a jogosultság tartalmából következik.

2.2. AZ ELŐKÉRDÉS: MI A KISEBBSÉG, ÉS KI A KISEBBSÉGI?

Az etnicitás közjogi értékelése egyrészt a különböző megerősítő politikák, másfelől a politikai prioritás hangsúlyozásán túlmenően az alkotmányos elismerés kérdésének kapcsán is a jogirodalmi viták homlokterébe került. Mind jogelméleti, mind politikai szempontból igény mutatkozik tehát a nemzeti és etnikai⁹ kisebbségi státus fogalmi meghatározására, valamint az etnikai alkotmányosság intézményrendszerének vizsgálatára.

A nyugati, elsősorban amerikai joggyakorlatban ugyanis elfogadottá vált az a nézet, miszerint a faji, etnikai, nemzetiségi csoportok elleni, történetileg folytonos diszkrimináció hatásainak ellensúlyozása csakis ugyanezen csoportattribútumok figyelembevételével lehetséges. Ahogy Harry Blackmun a mérföldkőnek tekinthető pozitív diszkriminációs *Bakke*-ítéllethez írt különvéleményében kifejtette: „Ahhoz, hogy a rasszizmust magunk mögött tudhassuk, faji alapon kell gondolkodnunk, és ahhoz, hogy egyeseket egyenlőkként kezelhessünk, gyakran eltérő bánásmódban kell őket részesíteni.”¹⁰

A felvetődött kérdések eldöntése ugyanakkor korántsem könnyű, hiszen az etnikai konfliktusok eszkalálódásával egyfelől jogos és sürgető igény keletkezik az etnicitás alkotmányjogi elismertségére, másfelől a közjogi és magánjogi jogosultságok alapjául szolgáló *etnikai hovatarozás* jogtechnikai (vagy akár filozófiai) meghatározása, azaz az etnikai hovatarozás jogi rendezése igen érzékeny és jogfilozófiaiag letisztulatlan álláspontok hiányában lehetetlen feladat.

Szükséges ugyanakkor megjegyezni, hogy bár számos, a jogban használt fogalmat (például élet,¹¹ család stb.) jellemez eredendő bizonytalanság, mégis, ha a jogalkotói, avagy jogalkalmazói érdek úgy kívánta, sikerült találni a jog szempontjából kielégítő fogalmi megha-

⁹ Meg kell jegyezni, hogy bizonyos értelemben a „nemzeti vagy etnikai” kisebbségi kettőzés a nemzetközi jogi szóhasználatból ered, és csupán arra utal, hogy a nemzeti kisebbség esetében van anyaország, míg az etnikai kisebbség esetében nincs. (Ennek a nemzetközi kapcsolatokban van jelentősége.)

¹⁰ *Regents of University of California v. Bakke*. (438 US 265, 1978)

¹¹ Lásd az összejt- vagy abortuszvita középpontjában álló abbéli bioetikai kérdést, miszerint hol is kezdődik az emberi élet...

tározást. (Lásd például az élet kezdetét öröklésjogi szempontból, a magyar polgári törvénykönyv a közeli hozzátartozó fogalmával azonosítható család meghatározását, vagy a környezet fogalmának meghatározását a környezetvédelmi törvényben.)

Álláspontom szerint a nemzeti-etnikai kisebbségfogalom kibontása és alkotmányos implikációinak vizsgálata túlmutat az öncélú tudományos fogalommeghatározás hasznosságán, hiszen a jelenlegi jogbizonytalanság számos közjogi és politikai zavar forrásává válhat.

Többről van szó tehát, mint azon logikai nonszensz megszüntetéséről, hogy egy folyamatosan növekvő intézményrendszer alapjául szolgáló fogalom alapvetően bizonytalan. Az említett intézmények jogilag megengedett visszájára fordítása, a visszaélések ezen struktúráisan nyitva álló lehetősége ugyanis nemcsak a (többségében) reparatív, azaz a korábban elszenvedett sérelmekért kompenzációs célzatú jogintézmények ebbéli lehetőségeit korlátozza, hanem a teljes kisebbségvédelmi jog- és intézményrendszer ellehetetlenülésének veszélyét is jelenti. A politikai kultúra különbségei miatt a szabad identitásválasztásra épülő magyar kisebbségi választójog például nagy valószínűséggel katasztrofális következményekhez vezetett volna a volt Jugoszláviában, ahol a többség feltehetőleg minden komolyabb fennakadás nélkül a saját jelöltjeit indította és választotta volna meg kisebbségi színekben.

Az effajta kérdések előzetes eldöntésének hiánya pedig nemcsak jogszabályok (a közhatalmat kellemetlen helyzetbe hozó) alkotmánybíróvá megsemmisítését eredményezi, de a kvóták vagy kisebbségek számára nyújtott kedvezmények bevezetését fontolgató társadalmi szervezetek, egyetemek, non-profit formációk is a folyamatos bizonytalanság állapotában maradnak.

Szükséges emellett megjegyezni, hogy a csoportmeghatározás¹² nehézsége korántsem etnicitás-specifikus. Jóllehet a preferenciális eljárások alapjául szolgáló csoport-hovatartozás feltételeinek meghatározása, illetve a csoport definiálása a kedvezményezett csoportok egy részében (nők, háborús veteránok, fogyatékosok) többé-kevésbé problémamentesnek mondható, számos esetben e téren is felmerülnek

¹² A kultúrantropológiai alapvetésekre lásd például a nagy klasszikust: Fredrik Barth: Régi és új problémák az etnicitás elemzésében, Regio, 1996/1.

elméleti klasszifikációs zavarok. Így például kisegyházak és szekták gyakran hivatkoznak a nagyegyházak javára alkalmazott diszkriminációra; a feminista jogtudomány pedig alaptételként kezeli a homogén „nőfogalom” meghaladását. Gyakran felvetődik továbbá a fogyatékos és hátrányos helyzetű és így preferenciális elbánás alanyává váló csoportmeghatározás eredendő tökéletlensége is (például Magyarországon nem számítanak súlyosan fogyatékosnak¹³ a vese- vagy a cukorbeteg; és a mozgássérültek közlekedési támogatásából 2001 nyaráig kiszorultak a súlyos értelmi fogyatékosok),¹⁴ illetve a preferenciális eljárás a kedvezményezett csoporton belüli egyenlőtlenségeket erősítő, illetve a hátrányos csoport relatíve jobb helyzetben lévő (és nem a legelesettebb) tagjainak jutó juttatások anomáliái stb.¹⁵

A kisebbségfogalom vizsgálatakor alapvetően két, eltérő irányú elemzés igényét hordozó kérdést szükséges felvetni: mi a kisebbség, azaz milyen közjogi igényekkel léphet fel a kisebbségi csoport; és ki a kisebbségi, azaz, mi a kisebbséghez tartozás közjogi keretrendszere.

¹³ Igaz, adókedvezményben részesülnek.

¹⁴ Lásd például a Népszabadság 2001. augusztus 15-i számát, amely arról számol be, hogy tárgyév augusztusáig az Országos Egészségbiztosítási Pénztár adatai szerint kétszer annyi elektromos kerekés széket váltottak ki a betegek, mint tavaly egész évben. „Szakértők szerint a háttérben a fogyatékosági támogatásról szóló jogszabály szerencsétlen megfogalmazása lehet. Júliustól ugyanis a korábbinál szigorúbb és bonyolultabb feltételekkel lehet csak a szociális ellátáshoz hozzájutni. Az új jogszabály szerint a vakok, a siketek, a súlyos vagy középsúlyos értelmi, a halmozottan fogyatékosok, valamint az állandó segédeszköz-használatra kényszerülő mozgássérültek jogosultak a támogatásra. Az utóbbiak közül azonban csak azok juthatnak a havi 11 902 forintos járandósághoz, akik állandóan viselnek valamilyen végtagprotézist, járógépet, vagy ha ezeket nem tudják használni, akkor mankót, kerekés széket. A jogszabály kizárja a támogatottak köréből a rövidebb végtaggal, sántasággal élőket, a kétoldali bénaságuk miatt járókerettel közlekedőket, illetve azokat, akik állapotuk miatt ágyhoz kötöttek, és ezért elvileg nincs szükségük segédeszközre. Am, ha egy ilyen betegnek az orvos gyógyászati segédeszközt, például kerekés széket rendel, akkor jár a fogyatékosági támogatás is.”

¹⁵ Bővebben lásd például Tausz Katalin: Egyenlőtlenségek és különleges bánásmód. Adalékok a fogyatékosok esélyegyenlőségéről szóló törvény születési történetéhez. In.: Halmai Gábor (ed). A hátrányos megkülönböztetés tilalmától a pozitív diszkriminációig, AduPrint–INDOK, Budapest, 1998.

A fenti dogmatikai elválasztás vonalát követve a következőkben az alábbi kérdések elemzésére kerül sor:

- a) a kisebbségfogalom megjelenése és alakváltozásai;
- b) nemzetközi és belső jogi szabályozási technikák;
- c) alapvető ellentmondások az egyes modellekben;
- d) az észti, indiai, amerikai, izraeli és magyar szabályozás esettanulmányai;
- e) felvetések az elméleti és gyakorlati zavarok csökkentésére.

Vizsgálatom tárgyául mindvégig kizárólag a faji, etnikai és nemzeti kisebbségek szolgálnak, és „kisebbségekről” szólván a fenti kategóriákat nemegyszer egymásba mosva fogom használni.

2.2.1. Mi a kisebbség?

A kisebbségvédelem szintjei és alakváltozásai

A nemzeti, etnikai, avagy faji és törzsi származás az elmúlt évszázadokban gyakran vált atrocitások forrásává, illetve mind a hatályos jog által támogatott, mind pedig jogtalan hátrányos megkülönböztetés alapjává. Az elmúlt néhány évtizedben a nemzetközi és belső jogfejlődés egyik legjelentősebb fegyverténye az egyéni személyes méltóság és a kisebbség kollektív önrendelkezési jogának a különböző kisebbségvédelmi klauzulák beiktatásában testet öltő biztosítása volt.

Némi pátosszal azt is mondhatjuk, hogy az egyes hátrányos helyzetű (faji, nemzeti, de akár nemi, vallási avagy fogyatékos) csoportok jogi védelme, illetve nemzetközi politikai elismerésük a huszadik század második felében lezajlott alkotmányos fejlődés egyik legsikeresebb és legmeghatározóbb eleme volt.¹⁶ Számos nemzetközi jogi dokumentum, a legtöbb alkotmány és többtucatnyi kiemelt törvény biztosítja az egyéni vagy kollektív kisebbségi jogok gyakorlásának lehetőségét. Ezért igen meglepő tehát, hogy a nemzetközi porondra

¹⁶ Szükséges megjegyezni ugyanakkor, hogy a státusjellelű, csoport alapon kalibrált különjogok rendszere (ami lényegében az egyes csoportok privilegizált jogi védelmét jelenti) korántsem tekinthető forradalmi vagy akárcsak innovatív jelenségnek, hiszen maga a modernitás elsődlegesen a feudális korporatizmus meghaladásáról szólt.

is kilépett kisebbségi politikai aktivizmus, illetve a csoport alapú alkotmányozás hosszúnak tekinthető múltja ellenére is elmaradt mind a kisebbségi csoportmeghatározás jogtudományi alapjainak, mind pedig a tételesjog által biztosított intézmények alanyi körének kielégítő meghatározása.

Némi leegyszerűsítéssel élve, a kisebbségvédelem három szintje különíthető el:¹⁷

- a) individuális jogok;
- b) a nemzeti, etnikai, faji kisebbség mint államalkotó tényező alkotmányelméleti elismerésének; valamint
- c) a pozitív diszkrimináció szintje.

A kisebbségfogalom vizsgálata szempontjából mindhárom szint eltérő elméleti és gyakorlati problémákat vet fel.

2.2.1.1. INDIVIDUÁLIS JOGOK¹⁸

A kisebbségvédelem első, legkézenfekvőbb szintje az általános emberi jognak tekinthető emberi méltósághoz (mint kiemelt alapjoghoz) fűződő szabad identitásválasztás technikai feltételének tekinthető alapjogok biztosítása. Bragyova András¹⁹ a kisebbségi jogokban a társadalom valamennyi tagja számára nyitva álló jogérvényesítés feltételeinek követelését látja (azaz az általános jogok gyakorlását lehetővé tevő kiegészítő, szubszidiárius jogot). A kisebbségi származásra épülő diszkrimináció tilalma vagy az identitás- és hagyománymegőrzés biztosítása tehát – az elsőgenerációs egyéb jogokhoz hasonlóan – az autonóm személyiségfejlődés záloga.

¹⁷ Felvethető még továbbá az „általános emberi jogi” megközelítés is, de az egyszerűség kedvéért e helyütt azt az „individuális jogok” alapjának tekintem.

¹⁸ Fontos megjegyezni, hogy e jogok jelentős része (csak vagy első sorban) másokkal együtt, tehát ilyen értelemben kollektív módon gyakorolható, illetve az identitást védő jogok sok esetben erőteljes pozitív állami magatartást indukálnak, így a második generációs jogok felé mutatnak.

¹⁹ „Egyenlőség” alatt tehát a generális jogok egyenlőségét, „egalitarizmus” alatt pedig a valamennyi állampolgár számára biztosított speciális jogok kívánalmát érti. Bragyova András: Are There Any Minority Rights? Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 80, 1994, 494. o.

2.2.1.2. ÁLLAMALKOTÓ TÉNYEZŐ

A kisebbségvédelem második, immáron problematikusabb szintje a kisebbség mint államalkotó tényező elismerése és az ebből következő közjogi preferenciák biztosítása. A már a Sieyés abbé által felvetett régi *civil* kontra *etnikai* nacionalizmus kérdése ez.²⁰ Más szóval az államépítés elméleti (ám nemritkán keserűen gyakorlati hatású) alapjairól van szó: arról, hogy a *demos* vagy az *ethnos* alkotja-e a politikai közösséget?

A kérdés időszerűsége jól bemutatható az államszocializmus rendszerét maguk mögött hagyó közép- és kelet-európai országok példáján. Jóllehet a legtöbb posztzocialista ország korábban már valamilyen formában választ adott a fenti kérdésre, a közjogi átmenet kezdő szakaszában legtöbbjükben ismét napirendre került. A számottevő belső *nemzeti* kisebbséggel nem rendelkező Magyarországon például még a kerekasztal-tárgyalások során, az alkotmányozás bölcsőjében, a legfontosabb politikai és szabadságjogok beiktatásával egy időben került sor az államalkotó tényező passzus megvitatására és beiktatására.²¹

Persze a helyzet korántsem volt egyszerű, hiszen a „népakarat mint az alkotmányozó hatalom forrása, és az alkotmány mint a népakaratot intézményesítő dokumentum” ördögi körének foglyaként a huszadik század végén nem nevezhető hálás feladatnak a nemzetfogalom elméleti igényű meghatározása.

Klasszikus modellnek ott volt

- a) a német „etnokulturális” nemzetkoncepció, amely politikai nemzettől (és nemzetállamtól) független (nyelvi, faji, történelmi) premodern közösségre épít;
- b) illetve a francia „demos”-modell, amely az állampolgárok közösségét egyszerűen azonosítja a politikai nemzettel.²²

²⁰ Lásd Emmanuel Joseph Sieyés: What is the Third Estate? (S. E. Finer ed., M Blondel trans., 1963) 1789.

²¹ 1989. évi XXXI. törvény

²² A kérdéshez lásd még többek között: Kymlicka, Will – Straehle, Christine: Kozmopolitizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus. In Kántor Zoltán – Majtényi Balázs: *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel, 2005. 19. Raz, Joseph: Multikulturalizmus liberális szempontból. In Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Budapest, Osiris – Láthatatlan Kollégium, 1997. 193–189., Hobsbawm, Eric J.: *Nations and Nationalism since 1780: Pro-*

Az antropológia tudományában dominánsnak mondható az a nézet, amely történetileg tekintve az etnikai alapú csoportszerveződések területi-regionális bázis alapúvá válásában látja a modern állam létre-

gramme, Myth, Reality. Cambridge University Press, 1990. Magyarul: Hobsbawm, Eric J.: *A nacionalizmus kétszáz éve*. Budapest: Maecenas, 1997., Breuilly, John: Állam és nacionalizmus. In Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek (Szöveggyűjtemény)*. Budapest: Rejtjel, 2004. 134–149., Mann, Michael: A modern európai nacionalizmus kialakulása. In *Nacionalizmuselméletek*. 109–133, Hechter, Michael: *Containing Nationalism*. Oxford University Press, 2000. Anderson, Benedict: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1983, Gellner, Ernest: A nacionalizmus kialakulása: a nemzet és osztály mítoszai. In *Nacionalizmuselméletek* i. m. 64. Halász Iván: A nemzetfogalom nyelvi-kulturális elemei a modern kelet- és közép-európai demokratikus alkotmányokban. In: Halász Iván – Szarka László – Majtényi Balázs: *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol*. Budapest: Gondolat, 2004. 27–41, Kántor Zoltán: Kisebbségi nemzetépítés – a romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség. *Regio*, 2000. 3. sz., Conversi, Daniele: A nacionalizmuselmélet három iránya. In Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek: szöveggyűjtemény*. Budapest: Rejtjel, 2004. 319., Brubaker, Rogers: Myths and Misconceptions in the Study of Nationalism. In: John A. Hall (szerk.): *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*. Cambridge University Press, 1998. 272–305., Anthony, D. Smith: A nemzetek eredete. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek (Szöveggyűjtemény)*. Rejtjel, Budapest, 2004. 204., Feischmidt Margit: A nemzetről másképp. In: Tamás Pál – Eröss Gábor – Tibori Tímea (szerk.): *Nemzetfelfogások*. Budapest: ÚMK – MTA SZKI, 2005. 41–48., Keating, Michael: Többnemzetiségű demokráciák a szuverenitás utáni világrendben. In *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről* i. m. 46., Taylor, Charles: Az elismerés politikája. In: Feischmidt Margit: (szerk.): *Multikulturalizmus* i. m. 124–152., Kymlicka, Will: *Multicultural Citizenship (A liberal theory of minority rights)*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 6., Dieckhoff, Alain: Egy megrogzottság túlhaladása – a kulturális és politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. In: *Nacionalizmuselméletek*. 298., Meinecke, Friedrich: *Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zu der Genesis des deutschen Nationalstaates*. Oldenburg, Berlin und München. 1907, Brubaker, Rogers (ed.): *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*. London: University Press of America, 1989., Habermas, Jürgen: Citizenship and National Identity. In Ronald Beiner (ed.): *Theorizing Citizenship*, Suny Press, Albany, Brubaker, Rogers: A nemzet mint intézményesült forma gyakorlati kategória, esetleges esemény. In *Nacionalizmuselméletek*. i. m. 395., Connor, Walker: Terminological Chaos (A Nation Is a Nation, Is a State, Is an Ethnic Group, Is a ...). In *Ethno-nationalism: the quest for understanding*. Princeton University Press, 1994, 90–117.

jöttének egyik legfontosabb lépését. Az ily módon kialakult, a genealógiai alapok fenntartott fikciójára épülő „makroetnikumok” azonban csak politikai alkotmánnyal rendelkeznek, ahol a rítustól és a rituálétól elkülönül a jog és a megint csak különváló erkölcs. „*A törzs, illetve a törzsi (konföderáció politikummá válik*”²³ Albert Reiterer elemzése szerint, hasonlóan ahhoz, mint amikor a társadalom szekularizációját követően csökken az egyházi szervezetek hierokratikus-teokratikus elfogadottsága, és a vallás magánügyggyé válik: „*A vallás politikai elkötelezettsége valójában megfelel a modern etnicitás elkötelezetlen magatartásformáinak... A modern állam tehát anti-etnikus állam. Rövid ideig ugyan az általánosított etnicitás álarcával álcázni tudja ezt a magatartását, de a modern állam bürokratikus szervezete az etnikai szervezésű társadalom működési elveinek pontosan az ellentétét jelenti. ... Az ellentmondásos tendenciák példaértékű történeti szituációja a németek számára különösen ismerős: az anacionális és etnikumellenes hivatalnokok »(birodalmi) osztrák« ideológiája abból a hivatalnoki cezarizmusból fakadt, amely az igények és a valóság közötti ellentmondásokat igen élesen megmutatja...*”²⁴

Az elmúlt két évszázad történelmi és politikai változásai azonban zavart okozhattak a modellválasztásban, hiszen a nemzeti önrendelkezés (akár területi autonómia, akár egyéb kollektív jogigény formájában fellépő és nehezen értelmezhető) elvének egyöntetű (verbális) elismerése a „politikailag korrekt” nemzetkoncepció etnicizálódását hozta. A rendszerváltó jogalkotó (alkotmányozó) előtt alapvetően két lehetőség állt: egyrészt a klasszikus, ám politikailag (gyakran a szó szoros értelmében) nem korrekt liberális álláspontnak megfelelően azonosíthatta az etnikailag semleges államot az állampolgárok közösségével; vagy pedig az etnicitást ténylegesen államalkotó tényezővé tehetette. Az első esetben a csoportérdekek kizárólag az alkotmányjog formális terepén kívül, az elsőgenerációs egyesülési, gyülekezési, petíciós és egyéb individuális jogok formájában jeleníthetők meg, és semmilyen párt, egyesület, sőt még az állam maga sem válhat a csoportaspirációk közvetítőjévé.²⁵ A második modell esetében viszont

²³ Albert F. Reiterer: Az etnicitás politikai alapjai, Regio, 1992/1. 6. o.

²⁴ Uo. 7. és 9. o.

²⁵ Lásd Schlett István: Nemzet és polgár; A nemzeti és etnikai kisebbségi törvény tervezeteihez, Világosság, 1991/3, 167–169 o.

az egyén csak és kizárólag a nemzetalkotó csoport tagjaként válik jogok alanyává, hiszen az államhatalom forrása az etnikai (nemzeti) csoportok összessége.

Eltekintve az etnikailag teljesen homogén (homogenizált, szétválasztott, föderalizált stb.) helyzetektől, a fenti két nemzetalkotó elv feloldhatatlan elméleti ellentétben áll, és a jogalkotó minden esetben válasz helyzet elé kerül. A helyzet iróniája ugyanakkor éppen az, hogy a rendszerváltásban és etnikai feszültség (esetként konfliktus-) oldásában részt vevő nyugati közvetítők az elmúlt tíz esztendőben folyamatosan a politika etnicizálásának irányába hatottak. Ebben ugyanúgy közrejátszott a kisebbségi csoportok érdekeinek védelme, mint az etnikai törésvonalak mentén kialakított politikai identifikáció történetileg adott hagyományainak elfogadása. Így az etno-politikai igazságosság és egyensúly jegyében megalkotott csoport alapú politikák és alkotmányos technikák további erősödtek.

Az „etnikai egyensúly” elméletének lényege, hogy bizonyos etnopolitikai helyzetekben a klasszikus, liberális, többségi alapú demokratikus érv- és alkotmányos ellensúlyrendszer inadekvát és tökéletlen; hatékonyabb és robusztusabb intézmények szükségesek, hogy a kisebbségeket bevonják a döntéshozatali és politikai érdekartikulációs rendszerbe. Egyes (például a volt Jugoszláviához hasonló) multietnikus társadalmakban valamilyen okból kifolyólag a politikai és igazgatási döntések egy része nem utalható a többségi társadalom hatáskörébe. Ebben a helyzetben az etnikai proporcionalitás (például a politikai reprezentáció esetében) az államszervezet békés működésének kulcsa és létéleményese. A klasszikus demokratikus érvrendszer helyébe tehát egy közjogilag biztosított „paternalisztikusan multietnikus” társadalomszervezési rendszernek kell lépnie. Lévéen a politikai *corpus* alapvető és formálisan meghatározó elemei, a különböző etnikai alapon meghatározott csoportoknak (azaz az etnicitásnak magának) ez esetben alkotmányelméleti szempontból is államalkotó tényezővé kell válniuk. Azaz, ahogy a későbbiekben (lásd a 4.2.3.1. fejezetet) ezt a daytoni konstrukció példáján keresztül láthatjuk, a döntéshozatali rendszer egésze tehát komunitárius és etnoaritmetikai alapokon kell hogy nyugodjon.

2.2.1.3. POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ

A kisebbségvédelem harmadik szintje az etnikai alapon juttatott többletjogok, preferenciális politikák esete.²⁶ Sajó András²⁷ felhívja a figyelmet a jogegyenlőség és a preferenciális (tehát egyenlőtlen) eljárások iránti csoportaspirációk közötti feloldhatatlan ellentétre. A csoportérdekek képviselői számára az volt a legelőnyösebb magatartás, ha a kisebbségi identitásvédelem mint abszolút és egyetemes (tehát feltétel nélküli védelemre is igényt tartó) jog elismerése mellett lobbiznak. A huszadik század végére a fenti lobbisztratégia mind a globalizálódó belső, mind pedig a nemzetközi jog területén sikeresnek mondható.²⁸

A koncepcionális bizonytalanság azonban két problémát is felvet: a kisebbségi jogok vagy redundánsak lesznek²⁹ (azaz tartalmuk egyéb egyetemes emberi jog formájában már biztosított), vagy a materiális igazságosság jegyében benyújtott kisebbségi igények az alapjogok részigényét túlhaladva (egyenlőtlen) preferenciális elbánást jelentenek – anélkül, hogy a jogalkotó tisztában lenne az egyes intézkedések valós mértékével vagy hatásával.³⁰

²⁶ Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a „megerősítő” (affirmative action) intézkedések alkalmazása mögött, elméleti szempontból vizsgálva, igen különböző indokok állnak. Amerikai kontextusban például szinte kivétel nélkül a múltbeli diszkrimináció évei alatt elszenvedett sérelmek kompenzációjával indokolják; a kanadai joggyakorlat az őslakosság a koronával kötött szerződéseire épít, amíg Indiában vagy Közép-Európában szintén más és más igazságosságelmélet áll az effajta politikák mögött.

²⁷ Sajó András: Nemzeti kisebbségek védelmének gondjai egy nacionalista államban, *Világosság*, 1994/1, 5. o.

²⁸ Az ENSZ Közgyűlése például 1992-ben elfogadta a 476135. számú Nyilatkozatot a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbséghez tartozó személyek jogairól, amely (a kisebbségi kérdés egyfajta biztonságpolitikai dimenzióba helyezésével) az egyenlőség elvét összeférhetőnek tartja a pozitív diszkriminációval.

²⁹ Uo.

³⁰ Sajó példája szerint, ha komolyan vesszük a kisebbségi identitás védelmére megalkotott alkotmányi passzusokat, a kisebbségi nyelvhasználat és oktatáshoz fűződő jog egyértelműen magában hordozza a magán (kisebbségi) egyetem létrehozásának (és állami támogatásának) feltétlen jogát, még abban az esetben is, ha az alapesetben például a parlament kizárólagos hatáskörébe tartozna. Uo. 6. o.

A kisebbségi jogok egyetemes emberi jogként való elismerése pedig új fejezetet nyitott az etnicitás alkotmányjogi értékelésében. Emiatt is gondolom úgy, hogy a preferenciális elbánásra jogosító kisebbségvédelmi-kisebbségkezdvményezési politikák elterjedésével a csoport-hovatartozás (ami immáron a jogosultságok alanyi körét jelenti) feltételeinek meghatározására újfajta igény keletkezik. Amíg a kisebbséghez tartozás elsősorban és jellemzően hátrányos helyzetet jelentett, addig tolerálható, sőt a filantróp (nemzetközi és nemzeti) közösség számára kívánatos is lehetett az identitás tartalmi és formai meghatározásának megkerülése (bár ez csak a legritkább esetben jelentett egéruat a hátrányos elbánás elől); az államot (és ezáltal az adófizető többséget) terhelő többletjog-tételezés esetén viszont, meggyőződésem szerint, ez mind alkotmányos, mind pedig államigazgatási és politikai követelmény.

2.2.2. A nemzeti önrendelkezés és a nemzeti gondolat kifáradása

Kikből áll a nemzeti szuverenitás alapjául szolgáló nemzet? Hogyan értelmezhető a nemzeti és etnikai kisebbségek államalkotó tényező-sége az alkotmányos jogrendben? Mely kérdésekben és milyen, közjogilag meghatározott affiliációs feltételek révén válhat a nemzeti-etnikai hovatartozás többletjogok vagy speciális védelem alapjává? Egyáltalán, milyen szerepet kapjon a nemzeti-nemzetiségi kérdés – például abban a gyakran véres konfliktusoktól övezett demokratikus és polietnikus egyesült Európában, ahol az integráció egy szintjén (az egyes országok demográfiai adottságaitól függetlenül) lényegében mindenki kisebbség? Ezek a nacionalizmus kérdéskörének talán leggyakrabban tárgyalt kontinentális problémái.

A nemzetállam és a nemzeti önrendelkezés kérdése ugyanakkor nemcsak a belső jogukban és politikájukban értelmezési nehézségekkel küzdő európai országok sajátja. Michael Mandelbaumnak „A nacionalizmus jövője” címmel a *National Interest* 1999. őszi számában megjelent munkája³¹ például a nemzeti önrendelkezés és a ha-

³¹ Bővebben lásd Pap András László: A nemzeti gondolat kifáradása, *Külpolitika*, 2000/3–4. 225–235 o.

tárok megváltoztathatatlansága – az autonómia és szuverenitáselismerés két, egymással is ellentmondásban álló – alapelvét vizsgálta. Értékelése szerint a globális és helyi konfliktusoldás lényegében a fenti két elv közötti eredményes kompromisszum kialakításának függvényében alakul. A legfőbb probléma azonban az, hogy egyetlen állásfoglalást sem találhatunk a két versengő szuverenitásteremtő elv első-, illetve másodrendűségéről.

A nemzeti önrendelkezés elve például önmagában véve is problematikus, hiszen a nemzet fogalmának egyetlen olyan meghatározása sincs, amely az államhatárok meghúzásához alapul vehető lenne. A nyelv e tekintetben nem egyértelmű ismérv, hiszen az ortográfiai különbségtől eltekintve a szerbek és a horvátok ugyanazon nyelven tudják megvívni mindenkori államaik körül folyó vitáikat, másfelől az egyesített Indiában tizenhét különböző, jelentős tömegek által beszélt nyelvet használnak. A vallás sem mindig megfelelő érv, hiszen Németországban vagy Hollandiában például mind a protestánsok, mind a katolikusok hűek államukhoz. Ugyanakkor a közös iszlám vallás nem akadályozta meg a bengáliakat abban, hogy elszakadjanak Pakisztántól. A nemzet eleddig leghasználhatóbb meghatározása, miszerint olyan emberek csoportjáról van szó, akik nemzetnek tekintik és e célból megszervezik magukat, pedig merőben tautologikus. Ráadásul nem is minden esetben helytálló, hiszen például a Szovjetunió közép-ázsiai utódállamai nem nemzeti mozgalom révén jöttek létre, elragadva a hatalmat a szovjet hatóságoktól. Nem volt üzbég vagy kirgiz nemzeti mozgalom, sőt még olyan nemzeti érzés sem, amely ezt a nevet megérdemelné. A Szovjetunió összeomlása idején különböző okokból, de mindkét köztársaság az unió része volt, és a szuverenitást a rendezett átmenet elve alapján kapták.

A népek önrendelkezési jogának egyes bírálói³² ezenfelül úgy vélik, hogy ezt az elvet még ha világos és logikus lenne is, alapvetően el kell ítélni, mivel egy-egy csoporton belül a hasonlóságok

³² A különböző nemzetek, etnikumok vagy törzsek ugyanazon államon belüli problematikus együttélése Európán kívül is jellemzi a politikai életet, noha ott a vita nem annyira a határok kijelöléséről szól, mint inkább arról, hogy melyik csoport uralja az államot: Afrikában például Ruandában és Kongóban, Ázsiában pedig Afganisztánban és Irakban.

sorát teszi a politikai rendezés alapjává. Ezzel mindannak, ami e csoportot a többiektől megkülönbözteti, automatikusan és fordított előjellel ugyanakkora jelentőséget tulajdonít. Márpedig az erre építő nacionalizmus egyszerre szűk látókörű, elzárkózó és potenciálisan sovíniszta.³³

Azt is meg kell említeni, hogy az alkotmányjog terrénumán belül a terület megosztása helyett a szuverenitás megosztását célzó törekvések sem mondhatók túl sikeresnek. A nemzeti-etnikai alapon biztosítandó preferenciális választójogi eljárás esetében például több európai alkotmánybíróság³⁴ egyértelműen leszögezte a (nép)szuverenitás etnikai alapú oszthatatlanságának elvét.³⁵

Annak ellenére, hogy a nemzetállam hanyatlását már sokszor megjósolták,³⁶ ez a formáció, ahogy a múltban, úgy a jelenben sem áll közel az elhaláshoz. Mindenesetre valaha ellenállhatatlan s még mindig roppant hatalma, ha lassan és egyenetlenül is, de visszaszorulóban, erőtlenedőben van. Nagyon is lehetséges, állítja a konzervatív Mandelbaum, hogy ez a hatalom egy szép napon annyira összezsugorodik, hogy a szuverén államok határainak nem lesz többé nagyobb jelentőségük, mint az amerikai irányítószámok körzeteinek, s a határokkal kapcsolatos XX. századi, pusztító konfliktusokat oly távolinak és különösnek érezzük majd, akár azokat a vallási vitákat és megkülönböztetéseket, amelyek a középkori Európában súlyos harcokhoz és üldöztetésekhez vezettek.

³³ Mandelbaum idézi például Woodrow Wilson külügyminiszterének, Robert Lansingnek írott jegyzetét: „Ebben a fogalomban robbanóanyag van. Olyan reményeket ébreszt, melyek sohasem valósulhatnak meg. Attól tartok, ezek életébe fog ez kerülni.” Igaz, ugyanő, a „kis népek megmentőjének tartott” Woodrow Wilson mondta, hogy „*Amerikában nincsenek nemzetiségek. Aki magát nemzetiségként látja, még nem vált igazi amerikaivá.*” “America does not consist of groups. A man who thinks of himself as belonging to a particular national group in America has not yet become an American”, lásd Claude Inis: *National Minorities – An International Problem*, Harvard University Press, 1955, 81. o.

³⁴ Így például a karlsruhei testület 1990-es, a francia alkotmánytanács 1985-ös (új-kaledóniai) döntésében.

³⁵ Függetlenül az egyes intézmények felállításának esetleges engedélyezésétől, illetve a Maastrichti Szerződés e tárgyú joghatásaitól.

³⁶ Lásd például Hobsbawm, i. m.

Jóllehet a kortárs irodalom többnyire szkeptikus a „történelem végét” hirdető narratívákkal kapcsolatban,³⁷ így a nemzetállam elhalása helyett legfeljebb a domináns nemzeti gondolat (az etnikai konfliktusoldás szempontjából előnyös) kifáradásával számol, továbbá erősen kritikus az etnikai igazságosság jegyében indított, humanitárius jelzővel illetett intervenció vonatkozásában.³⁸

A gyakorlat ugyanakkor éppen ellenkező képet mutat: a történelem említetten ismételni látszik önmagát; az 1918-as rendezések rémképe kísért ugyanis a nyugati közvetítők és béketeremtők által felkarolt „etnikai alapú igazságosság” reneszánszával.

Nemcsak a töbttucatnyi új (többségében európai) szuverén állam megjelenése és a korábban ismeretlen morfológiájú etnikai feszültségek (nem állampolgár, tehát nem nemzeti kisebbségi menekültek, egykori megszállók és migránsok) idézik a hosszú tizenkilencedik század végét, de a rendezési folyamatokat irányító Nyugat bizonytalan, nemegyszer álszent magatartása is.³⁹ Nem csupán a kettős mérce igazságtalanságáról van szó (Magyarország 1999-es európai uniós országjelentése például hiányolta az Unióban gyakorlatilag ismeretlen és szinte sehol sem biztosított kisebbségek parlamenti

³⁷ Lásd például Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Penguin, 1992.

³⁸ A „nemzeti eszme” kifáradása helyett találébb lehet a „klasszikus nemzetállamtól való eltávolodás” kifejezés, hiszen például még az európai integráció keretében is ez az eltávolodás, a nemzeti öntudat (elsősorban kulturális) növekedését hozta. Más esetekben pedig, például Belgiumban vagy Baszkföldön politikai mobilizációs értelemben is oly jelentős, hogy gyakran az állami kereteket feszegeti.

³⁹ A versailles-i béke talán legellentmondásosabb eleme az a némileg álszent szabályozási koncepció volt, amely a nemzetiségi autonómiaira építő rendezés elvét csak az „új”, vesztes államokra terjesztette ki. Belső politikájukban a győztes nagyhatalmak tartották magukat az etnikailag semleges liberális politikai állam doktrínájához, és asszimilatív politikát folytattak. A nemzeti önrendelkezés bajnoka, az Egyesült Államok nem ratifikálta (az intervenciók jogszövegei vonatkozásában egyébként sem kidolgozott) népszövetségi dokumentumokat; Franciaország mereven elutasította a csoportjogok bármilyen elismerését; és az írországi „Home Rule”-elv többé-kevésbé következetes elméleti elfogadása ellenére Nagy-Britannia sem járt élen az ír autonómia-törekvések támogatásában.

képviselőt).⁴⁰ Az exjugoszláviai rendezési folyamat később részletekbe menően ismertető jogalkotási termékeit figyelve például, az „etnikai egyensúly” és az etnikus személyi autonómiát alapul vevő közjogi koncepciók teljes győzelmét látjuk.⁴¹

Mindez ahhoz vezet, hogy a „nemzeti gondolat kifáradásának” hiányában (a volt Jugoszláviában ettől még igen távol állunk) az etnikai alapú obstrukció veszélye és realitása (lásd például az elszakadást három évvel megelőző, 2003-as montenegrói elnökválasztási bojkott-felhívást) miatt nemcsak a katonai pacifikálás befejeztéig, hanem egészen a „nemzeti eszme kifáradásáig” a Nyugat által megrajzolt demokratikus keretrendszer napi működtetéséhez is szükséges a protektorátusi jelleget idéző „humanitárius jelenlét”. Ahogy majd alább látjuk, a daytoni modell egyébként nemcsak az etnikai elv visszatérése, illetve a felek jóhiszemű együttműködésére építő naivitása miatt állatorvosi ló, hanem a Nyugat leplezetlenül alkalmazott kettős mércéje miatt is: a szuverenitás illetően korlátozásának felvetése (például a fontos állami tisztségek megválasztásának és betöltésének nemzetközi szervezetekre való engedményezése, esetenként külföldi állampolgárság előírása) még a kisebbségek kollektív jogának elismerésétől mereven elzárkózó Franciaországon kívüli Nyugat bármely liberális demokráciájában is hangos felháborodástól kísért szentségtörés lenne.

A kisebbség mint csoport meghatározása kapcsán felmerülő közjogi kérdések bemutatása után most rátérünk a kisebbségi csoporthoz való tartozás problematikájára.

2.2.3. Ki a kisebbségi?

Ahogy korábban már utaltam rá, a faji, etnikai, nemzetiségi kategóriák meghatározásának kérdése számos tudományág képviselői szá-

⁴⁰ Szeretném ugyanakkor megjegyezni, hogy a kritika forrása eredendően nem az ilyen irányú kisebbségvédelmi mechanizmusok hiánya volt, hanem az egyes országok belső normáiban előírt magatartásának elmaradása, azaz a közjogi következetlenség felett érzett elégedetlenség.

⁴¹ Ugyanez elmondható a későbbi jelentésekről is. Lásd például <http://www.kum.hu/kulugy/fejlec/index2.html?pLINK=http://www.kum.hu/euanyag/SZI/EU/euegész.htm> (21/03/2005)

mára jelent fejtörést. Jogászok és jogalkotók a kisebbségek védelmi igénye kapcsán, szociológusok és statisztikusok a hátrányos csoportok helyzetének vizsgálata során, de egyes betegségek etnikai csoport-specifikus előfordulása esetén még a kutatóorvosok is szembesülnek a fogalommeghatározás nehézségeivel.

A 2001-es magyarországi népszámlálás során például 190 ezren vallották cigánynak magukat, de egy Kemény István által vezetett felmérés, amely a külvilág által cigánynak tekintett népességet vizsgálta, már egy 600 ezres létszámot állapított meg.⁴² Hasonlóképpen, az Egyesült Államokban két, a zsidó lakosságra vonatkozó, némileg eltérő meghatározást alkalmazó felmérés 2000-ben 5,2, illetve 6,7 milliós eredményt hozott ki.⁴³

Orvosi szempontból a társadalomtudományhoz hasonló nehézségeket okoz az etnicitás értékelése, amikor tény, hogy a vaslekkötésért felelős gén mutációját jelentő hemokromatózis előfordulása az „örmények” kevesebb mint 1, a „norvégok” több mint 9%-át érinti.⁴⁴ Bár a *New England Journal of Medicine* álláspontja szerint a „faj” biológiai szempontból értelmezhetetlen kategória,⁴⁵ kutatási adatok szerint a „zsidók” között lényegesen magasabb a Tay-Sachskórt, „feketék” között pedig a sarlósejtes vérszegénységet okozó mutációk előfordulása.⁴⁶ 2005-ben például egy izlandi gyógyszer-

⁴² Lásd például Több roma, változatlan szegénység, *Népszabadság*, 2003. november 12.

⁴³ J. J. Goldberg: A Jewish Recount, *The New York Times*, 2003. Szeptember 17.

⁴⁴ Lásd például Nicholas Kristof: Is Race Real?, *The New York Times*, 2003. July 11.

⁴⁵ A Pennsylvania Állami Egyetem kutatói szerint az európai fehér ember világos bőrért a 3,1 milliárd emberi gén közül egyetlenegy, az *slc24a5* jelű a felelős. Lásd például Horváth Gábor: A fehér bőr titka, *Népszabadság*, 2005. december 17.

⁴⁶ Mi több, e tény ismerete munkahelyi diszkriminációt is eredményezhet: az Egyesült Államokban számos ügy és bioetikai vizsgálat is folyt például pilótákkal vagy egészségbiztosítási jogvitákkal kapcsolatban. Lásd például Sickle Cell Anemia Lessons in Genetic Screening & Discrimination, <http://www.sph.unc.edu/nccgph/phgenetics/sicklecell.htm>. (21/03/2006) Az amerikai kormány álláspontjáról itt található bővebb információ: <http://www.eeoc.gov/facts/fs-race.html> (21/03/2006)

gyártó cég egy olyan gén felfedezését jelentette be, amely az afro-amerikaiak körében 205 százalékkal megnöveli a szívinfarktusok bekövetkeztének valószínűségét. A faji alapon „testre szabható” gyógyszerek kifejlesztése (amellett, hogy óriási perspektívákat nyithat a gyógyszercegek számára) ugyanakkor komoly orvosi és bioetikai kérdéseket vet fel.⁴⁷

Fontos megemlíteni, hogy az alkotmányjog általános kérdésfelvetésein túlmenően a csoportképzés nemritkán a kisebbségszociológia illetve antropológia oroszlánkörmét is jelenti. Frederic Barth szerint például az etnicitás nem statikus fogalom, hanem csoportközi diskurzusban létrejövő, térben és időben is folyamatosan változó konstrukció.⁴⁸ Hazai (fent említett) kontextusban kiemelését érdemel például a Kertesi Gábor – Havas Gábor – Kemény István és Ladányi János – Szelényi Iván között zajló „Ki a cigány?” szociológusvita.⁴⁹ A vitában, támadva a Szociológiai Intézet 1993-as cigányfelvételének azon metodikáját, ahol a külső környezet minősítése⁵⁰ alapján határozták meg a vizsgálat alapjául szolgáló csoportot, Ladányi János és Szelényi Iván azon véleményüknek adtak kifejezést, miszerint a cigány etnikum megragadására rendelkezésre álló definíciók nagy száma miatt tulajdonképpen lehetetlen a cigány népesség lélekszámát megbízható

⁴⁷ Lásd erről például Nicholas Wade: Genetic find stirs debate on race-based medicine, *The New York Times*, November 11, 2005.

⁴⁸ Frederic Barth (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture and Differences*, London, 1969, Alan and Unwin, 1969.

⁴⁹ Lásd Ladányi János – Szelényi Iván: *Ki a cigány?*, *Kritika*, 1997. december; Havas Gábor – Kemény István – Kertesi Gábor: *A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren*, *Kritika*, 1998. március; Ladányi János – Szelényi Iván: *Az etnikai besorolás objektivitásáról*, *Kritika*, 1998. március; Kertesi Gábor: *Az empirikus cigánykutatások lehetőségéről*, *Replika* 29. (1998. március) 201–222.

⁵⁰ Tudományosan nehezen kezelhető a „környezet által annak tartott”, illetve „cigány életmódot folytató” klasszifikáció. Ladányi – Szelényi (1998, 34. o.) megjegyzi, hogy „még a cigányoknál a környezetüktől antropológiai jellemzőiket tekintve még pregnánsabban elkülönülő etnikai csoportok esetében is számottevő az önbesorolás és a kérdezőbiztos osztályozás közötti különbség. Edward Telles például Brazíliában azt találta, hogy az eseteknek csupán 72,6 százalékában egyezett meg a megkérdezett és a kérdezőbiztos minősítése arról, hogy a megkérdezett »fekete«-e.”

formában megmérni.⁵¹ Egy a Világbank által Romániában végzett felmérés során például a kérdezőbiztos⁵² által romának tekintett személyek 61%-a nem vallotta magát romának (Bulgáriában ez a szám 24%, Magyarországon 38% volt).⁵³ A 23 millió lakosú országban, ahol nem hivatalos becslések szerint 2–2,5 millió roma él, a társadalmi előítéletek nyomása alatt, az 1992-es népszámlálás során mindössze 409 111-en vallották magukat romának.⁵⁴

Szelényiék álláspontja szerint etnikai csoportok (ön)definíciójának mentális térképei közötti választás minden esetben politikai és ideológiai ítéletek alapján történik. Bourdieu stratifikációs elméletével összhangban,⁵⁵ a klasszifikációk pedig ez esetben az objektív, empirikus társadalomtudományos tényfeltárás helyett – a klasszifikáltak helyett – inkább klasszifikátorokról mesélnek.⁵⁶ A helyzet ironiája, hogy amíg az önidentifikációt a szociológusok a legváltozóbb, így a legmegbízhatatlanabb formának tartják, igencsak problematikus minden más egyéb (a többségi és kisebbségi nacionalizmusok külön-

⁵¹ Erre vonatkozólag lásd a szociológia általános klasszifikációs nehézségeit, szölván például arról, hogy „ki a szegény?”, „ki az értelmiségi?” stb.

⁵² A kívülállók minősítése kapcsán roma-kontextusban általánosnak mondható az a megállapítás, hogy amikor a megkérdezett romának vallja magát, az az esetek 100%-ban egyezik a kérdezőbiztos megítélésével. Érdekes módon a megkérdezettek 87–90% a személyes identifikáció mellett a bír-szint tartotta a romaság legfontosabb jegyének. Lásd Patricia Ahmed – Cynthia Feliciano – Rebecca Jean Emigh, *Ethnic Classification in Eastern Europe*, 10. o., <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/groups/ccsa/ahmed.PDF> (21/03/2005)

⁵³ Dena Ringold – Mitchell A. Orenstein – Erika Wilkens: *Roma in an expanding Europe. Breaking the poverty cycle. (A World Bank Study 2003)* 29. o., http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2003/01/07/000094946_02122404075867/Rendered/INDEX/multi0page.txt

⁵⁴ Lásd Császár Ivett: *Előítéletes tegnap és ma, In.: Majtényi Balázs (szerk). Merre visz az út? A romák politikai és emberi jogai a változó világban*, Lucidus Kiadó, Bp., 2003. 181. o.

⁵⁵ Ahol csak történelmi szituációk által determinált strukturális terekben cselekvő egyéneket lehet objektív valóságnak tekinteni; ezek az „egyének egymással folytonosan klasszifikációs harcokban állva, küzdelmek és alkuk sorozatának eredményeként alkotják meg kollektív identitásukat”. Ladányi – Szelényi, 1997, 5–6. o.

⁵⁶ Ladányi – Szelényi, 1997, 3. o.

böző érdekeit szolgáló) klasszifikáció is.⁵⁷ Felhívják tehát a figyelmet a társadalmi kategóriák etnicizálásában, illetve rasszosításában rejlő veszélyekre, ahol pontosan a klasszifikációs küzdelem során a szegénység etnicizálása zajlik,⁵⁸ úgy, hogy a szegénységet például első-sorban cigányproblémaként értelmezik.⁵⁹

De miért jelent a kisebbségi hovatartozás nehézsége gondot a közjog számára? Azért, mert a rasszizmus „Murphy-törvényének” értelmében amennyiben (jog)hátrány okozása a cél, semmilyen komolyabb definíciós vagy identifikációs problémát nem jelent a diszkriminált csoport tagjainak meghatározása. Amíg tehát a csoporthoz tartozás negatív elbírálást és kirekesztést eredményez, ritkán okoz problémát az inkriminált személyek meghatározása. A zsidótörvények megalkotásakor⁶⁰ vagy a modern politikai antiszemitizmus kurzívá-

⁵⁷ Hátrányos társadalmi helyzetű és előítéletesen kezelt etnikai csoportok esetében külön sajátos problematikát hordoz „az önmagát beteljesítő proféciaként” (Ladányi – Szelényi, 1997, 5. o.) funkcionáló minősítés, ahol az tartja magát például cigánynak, akit környezete is annak ítél, amíg a hátrányos stigmatizáció (amely a politikai diskurzus és a makrogazdasági kondíciók mozgását követve is erősen változik) hiánya erősíti az asszimilációs tendenciákat.

⁵⁸ Elemzők hasonló folyamatról számolnak a lengyel és ír etnikai konfliktusok során, ahol a domináns többségi nemzet a protestantizmust a gazdasági prosperitással, a katolicizmust pedig a periférikus szegénységgel azonosította. Lásd például Klaus von Beyme, *Political Parties in Western Democracies*, Gower Publishing Co. Ltd., 1985.

⁵⁹ Ettől persze a cigány-szegény dinamika csodálatosan bebetonozódik, hiszen a nem szegény, nem cigány életmódot folytató megszűnik „cigány” lenni (és válhat valaki például a magyarnál is magyarabb, középosztálybeli, barna bőrű, fekete szemű kun leánnyá). Ladányi – Szelényi, i. m. 5. o.

⁶⁰ A faji klasszifikációt tartalmazó második zsidótörvény néven elhíresült 1939. évi IV. törvénycikk például az alábbi szabatos definíciót alkalmazta: „1. § A jelen törvény alkalmazása szempontjából zsidónak kell tekinteni azt, aki ő maga vagy akinek legalább egyik szülője, vagy akinek nagyszülői közül legalább kettő a jelen törvény hatálybalépésekor az izraelita hitfelekezet tagja vagy a jelen törvény hatálybalépése előtt az izraelita hitfelekezet tagja volt, úgyszintén a felsoroltaknak a jelen törvény hatálybalépése után született ivadékait. Az előző bekezdésben meghatározott személyek közül nem lehet zsidónak tekinteni azt, aki az 1939. évi január hó 1. napja előtt kötött házasságból származik, ha szülői közül csak az egyik és nagyszülői közül is legfeljebb kettő volt az izraelita hitfelekezet tagja és ha 1. mindkét szülője már a házassághozkötéskor valamely keresztény hitfelekezet tagja volt és azon-

túl is keresztény hitfelekezet tagja maradt, vagy 2. szülőinek házasságuk megkötése előtt a törvényben meghatározott módon kötött megegyezése értelmében a keresztény szülő vallását követi és a házasság megkötésekor izraelita vallású szülő az 1939. évi január hó 1. napja előtt valamely keresztény hitfelekezetre tért át, és azontúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt, vagy 3. születésétől kezdve keresztény hitfelekezet tagja volt, vagy élete hetedik évének betöltése előtt keresztény hitfelekezet tagjává lett, izraelita vallású szülője az 1939. évi január hó 1. napját megelőzően vált valamely keresztény hitfelekezet tagjává, és mind ő maga, mind a szülője ezentúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt. Az első bekezdésben meghatározott személyek közül nem lehet zsidónak tekinteni azt sem, aki a) az 1919. évi augusztus hó 1. napja előtt lett keresztény hitfelekezet tagjává és azontúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt, ha zsidó szülői illetőleg zsidó szülője – amennyiben pedig szülői az 1848. évi december hó 31. napja után születtek, ezek zsidó felmenői – az 1849. évi január hó 1. napja előtt Magyarország területén születtek; b) a jelen törvény értelmében zsidónak nem tekintendő személlyel az 1939. évi január hó 1. napja előtt kötött házasságot, ha ebből a házasságból született vagy születendő gyermekei közül egyiket sem kell a jelen törvény értelmében zsidónak tekinteni; c) a jelen § értelmében zsidónak nem tekintendő ivadéka; d) legkésőbb az 1939. évi január hó 1. napja óta valamely keresztény hitfelekezet kötelékébe tartozó és egyébként az a) pontban meghatározott személyi kellékeknek megfelelő szülőknél olyan ivadéka, aki születésétől kezdve keresztény hitfelekezet tagja. A második és a harmadik bekezdés rendelkezései nem terjednek ki arra, aki a jelen törvény hatálybalépése után a jelen § értelmében zsidónak tekintendő személlyel köt házasságot. A jelen § rendelkezéseit a házasságon kívül született gyermekekre is megfelelően alkalmazni kell. A harmadik bekezdés a), valamint d) pontjában meghatározott személyekre és ivadékaikra az 5. § első bekezdésében, a 6., a 7., a 10., a 15., a 16. §-okban és a 19. § második bekezdésében megállapított korlátozó rendelkezéseket alkalmazni kell. Utasítatik a minisztérium, hogy – amennyiben annak szüksége felmerül, hogy egyes személyek a jelen törvény hatálya alól megfelelő intézmény felállítására útján, a nemzet különleges érdekében kivételesen mentesíttessenek – ily intézmény létesítésére az Országgyűlésnek megfelelő előterjesztést tegyen. 2. § Amennyiben a jelen törvény másképp nem rendelkezik, rendelkezéseit nem lehet alkalmazni: 1. olyan tűzharcosra (1938:IV. tc. 1. §), vagy az 1914–1918. évi háborúban hadifogságot szenvedettre, aki a sebesülési érem viselésére jogosult, és az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért legalább egy ízben kitüntetésben részesült, vagy olyan hadirokkantra, aki az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért legalább egy ízben kitüntetésben részesült; 2. arra, akit az 1914–1918. évi háborúban ezüst vagy arany vitézségi éremmel tüntettek ki, vagy aki az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért más kitüntetésben legalább két ízben részesült, valamint arra, akinek atyját az 1914–1918. évi háborúban arany, vagy legalább két ízben nagy ezüst vitézségi

lásában⁶¹ nem jelent gondot a „zsidó” fogalmi körülírása, mint ahogy a kiszolgáltatást megtagadó pincér számára sem problematikus a cigány vendég azonosítása. Hasonlóképp, az amerikai statisztikai hivatal többes faji eredetet elismerő bonyolult katasztere sem okoz különösebb fejtörést a feketéket kiemelt figyelemmel igazoltatni kívánó rendőrnek...

A diszkrimináció és az etnikai viszály természetrajza folytán tehát az alanyi kör megállapítása inkább a kisebbségvédelem és a preferenciális politikák alkalmazása során jelent érzékeny, ám az intézményrendszer egésze sérülékenységeinek veszélyét magában hordó problémát.⁶²

éremmel tüntették ki; 3. arra, akit az 1914–1918. évi háborúban a kardokkal ékesített III. osztályú vaskoronarenddel tüntettek ki, vagy aki ennél magasabb és ugyancsak a kardokkal ékesített kitüntetésben részesült, valamint ennek gyermekeire; 4. arra, aki a jelen törvény hatálybalépésekor legalább ötven százalékból hadirokkant, továbbá annak feleségére és gyermekeire, aki a jelen törvény hatálybalépésekor hetvenöt vagy száz százalékból hadirokkant; 5. arra, aki az 1914–1918. évi háborúban hősi halált halt személy özvegye vagy gyermeke; 6. arra, aki az 1918. és 1919. évi forradalmak idején az ezek ellen irányuló nemzeti mozgalmakban részt vett, ha ezzel életét kockáztatta, vagy e miatt szabadságvesztést szenvedett, valamint ennek feleségére és gyermekeire, aki ilyen tevékenysége miatt életét veszítette; 7. a belső titkos tanácsosokra, a m. kir. titkos tanácsosokra, továbbá arra, aki a jelen törvény hatálybalépésekor valamelyik tudományegyetem vagy a József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem tényleges vagy nyugdíjas nyilvános rendes tanára; 8. arra, aki keresztény hitfelekezethez tartozó tényleges vagy nyugdíjas lelkipásztor; 9. arra, aki a nemzetközi olimpiai bizottság által rendezett olimpiai versenyen bajnokságot szerzett. A jelen §-ban megállapított mentesség a mentesített személy ivadékaire nem terjed ki. Az első bekezdés 1–5. pontjának rendelkezéseit az 1914–1918. évi háború befejezése után az országért vívott harcokban résztvevőkre is megfelelően alkalmazni kell.” Lásd például Nehéz – Posony István: Jogtörténeti tanulmány a zsidókérdésről, *Élet és Irodalom*, 2000/32.

⁶¹ Hasonló az a helyzet, amikor bár Csehországban hivatalosan nem jelölik meg külön a roma gyanúsítottakat, a gyakorlatban könnyen azonosítható a belügyi nyilvántartásban szereplő „statisztikailag releváns csoport” kódszó. Lásd Barbara Bukovsák, *Ethnic Statistics and Data Protection: The Czech Case*, In.: Krizsán Andrea (szerk.) *Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context*, CEU Press–INDOK, 2002., 134 o.

⁶² A státustörvény kedvezményeivel történő visszaélésre lásd például Benyhe István: *Kettős állampolgárság a Kárpát-medencében; Magyar kisebbség 1999/2–3.*

Vegyük egy egyszerű, tartalmában pozitív diszkriminációs intézmény, a közvetett diszkrimináció tilalmának esetét: adatvédelmi kritériumoknak megfelelő, ám statisztikai szempontok alapján megbízható csoportklasszifikáció hiányában kevésbé meggyőző a védeni kívánt csoport foglalkoztatási, közbeszerzési, felsőoktatási vagy egyéb jelenlétének kirívóan alacsony mértékére hivatkozni.⁶³ Pedig ez áll az Európai Unió forradalmi, 2000. júniusi direktívájának⁶⁴ középpontjában is, amely a 2003-as magyar antidiszkriminációs törvény⁶⁵ alapját is képezte. Hazai kontextusban tehát a munkaerő-piaci diszkriminációra, avagy az iskolai romaszegregációra mint az indirekt megkülönböztetés jogilag tetten érhető eseteire hivatkozni meglehetősen nehéz a származás hivatalos megjelenítése és mértékadó statisztikai adatok hiányában. Az effajta kisebbségvédelmi intézmények (a védeni kívánt csoport jogi meghatározásának hiányában bekövetkező) kiüresedése pedig a fennálló diszkriminatív gyakorlat malmára hajtja a vizet.

Megítélésem szerint tehát a jogi és államigazgatási értelemben kimerítő kisebbségfogalom meghatározása két okból is elkerülhetetlen:

- a) egyrészt a jogalkotó és a(z adófizető) többség jogosult a kedvezményezett csoport nagyságának, így a kedvezmények gyakorlati mértékének hozzávetőleges ismeretére;
- b) másrészt pedig a visszaélések elkerülésére ez az intézményrendszer egészének működése folytán technikai értelemben is megkerülhetetlen.

Az etnikai család (tehát a jog által megengedett, ám a jogalkotói szándékkal ellentétben álló többségi viselkedés) veszélye ugyanis a kisebbségvédelmi intézkedések (egyébként örvendetes) egyre nagyobb térnyerésével folyamatosan növekvő, a teljes intézményrendszer működését és értelmét kockázatosá tevő veszélyforrás.

⁶³ Lásd még, James A. Goldston, Race and Ethnic Data: A Missing Resource in the Fight against Discrimination, In.: Krizsán Andrea (szerk). Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context, CEU Press-INDOK, 2002.

⁶⁴ Council Directive Implementing the Principle of Equal Treatment Between Persons Irrespective of Racial or Ethnic Origin. 2000/43/EC

⁶⁵ 2003. évi CXXV. törvény az Egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.

Nem véletlen például, hogy a státustörvényt övező szakmai viták homlokterébe sem elsősorban a (nemzetközi, főleg európai uniós normák által eleve behatárolt) kedvezmények, hanem az alanyi kör meghatározásának kérdése került.⁶⁶

A következő oldalakon a kisebbségi csoport-hovatartozás alkotmányjogi formát is öltő problematikáját néhány esettanulmányon keresztül fogom bemutatni. Az esetek rendszerezésében a bevezetőben már bemutatott „őslakos kontra nyugati” modell megkülönböztetésének stratégiáját fogom követni.

⁶⁶ E kérdésben bővebben lásd a vonatkozó alfejezetet.